

Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

ΕΝΟΤΗΤΑ

1

Αριστοτέλης, *Μετὰ τὰ φυσικὰ* (Α 2, 98b12-28)

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ

Το *Μετὰ τὰ φυσικὰ* αρχίζει με το διάσημο αξίωμα ότι η βαθύτερη φύση του ανθρώπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αναζήτηση της γνώσης: «Όλοι οι άνθρωποι από τη φύση τους ποθούν τη γνώση» [*Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει* (980a)].

Στο βιβλίο Α ο Αριστοτέλης ασχολείται με τη φιλοσοφική γνώση. Η ανάλυση που προηγείται του αποσπάσματος της Ενότητας 1 καταλήγει στο συμπέρασμα πως η πιο ολοκληρωμένη μορφή γνώσης είναι «η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων» και πως αυτή δεν εντάσσεται στις μορφές γνώσεων που έχουν ως στόχο να δημιουργήσουν κάτι (όπως οι τεχνικές γνώσεις).

Πρόκειται δηλαδή για τη φιλοσοφική γνώση. Αυτή «γνωρίζει για ποιον σκοπό πρέπει να γίνει το κάθε πράγμα» και δεν έχει καμιά άμεση χρησιμότητα.

1

Αντιστοίχιση κειμένου και μετάφρασης

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν

καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν,

ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων
θαυμάσαντες,

εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιατί, όπως (συμβαίνει) και τώρα (= στην εποχή μας), οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά να φιλοσοφούν από περιέργεια και θαυμασμό,

αρχικά, επειδή ένιωσαν περιέργεια και θαυμασμό για τα παράξενα της καθημερινής ζωής·
έπειτα, προχωρώντας σιγά σιγά κατ' αυτόν τον τρόπο,

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες,
οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης πα-
θημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον
καὶ τὰ ἄστρα
καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως.
Ὅ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων
οἶεται ἀγνοεῖν
(διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος
φιλόσοφος πῶς ἔστιν·
ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων).
ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἀγνοίαν
ἐφιλοσόφησαν,
φανερὸν
ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον
καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.
Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός·
σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν
ἀναγκαίων
καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν
ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι.
Δῆλον οὖν
ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρειάν
ἐτέραν,

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

επειδὴ ἄρχισαν να προβληματίζονται
καὶ για τα πιο σημαντικά,
για παράδειγμα, για τα φαινόμενα
της σελήνης και του ἡλίου
και για τα ἄστρα
και για τη γέννηση του σύμπαντος.
Αυτὸς ὅμως που απορεῖ και που θαυ-
μάζει
συνειδητοποιεῖ ὅτι αγνοεῖ
(γι' αὐτὸ και ὅποιος αγαπά τους μύ-
θους
κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι και φιλό-
σοφος·
γιατί ο μῦθος συντίθεται ἀπὸ γεγο-
νότα ἀξία θαυμασμού).
Επομένως, εἰάν οἱ ἄνθρωποι φιλοσό-
φησαν για να ξεφύγουν ἀπὸ τὴν
ἀγνοιά τους,
εἶναι φανερό
ὅτι ἐπιδίωξαν τὴν ακριβῆ γνώση για
τὴν ἴδια τὴν γνώση
και ὄχι για χάρη κάποιας χρησιμότη-
τάς της.
Απόδειξη γι' αὐτὸ εἶναι ἡ πορεία των
γεγονότων.
Διότι μόνο ὅταν (οἱ ἄνθρωποι) ικανο-
ποίησαν σχεδόν ὅλες τις ἀμεσες
ανάγκες τους
και εξασφάλισαν ὅσα χρειάζονταν για
τὴν ἀνεση και τὴν ἀπόλαυσή
τους,
μόνο τότε ἄρχισαν να ασχολούνται
με αὐτοῦ του εἶδους τὴν πνευμα-
τικὴ ἀναζήτηση.
Εἶναι λοιπὸν φανερό
πὼς αὐτὴ τὴν γνώση δεν τὴν ἐπιζη-
τοῦμε για να καλύψει κάποια ἄλλη
ἀνάγκη,

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος
ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν,

οὕτω καὶ αὐτὴν

ὡς μόνην οὕσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπι-
σημῶν·
μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

αλλά, όπως λέμε ότι ελεύθερος ἄν-
θρωπος είναι εκείνος που έχει ως
σκοπό της ύπαρξής του τον εαυτό
και όχι να υπηρετεί κάποιον ἄλ-
λον,

έτσι λοιπόν επιζητούμε αυτή τη
γνώση,

πιστεύοντας πως είναι η μόνη ελεύ-
θερη από τις ακριβείς γνώσεις,
γιατί είναι η μόνη που υπάρχει γι'
αυτήν την ίδια.

(Η παραπάνω μετάφραση στηρίζεται
στη μετάφραση του Β. Κάλφα.)

2

Νοηματική απόδοση

Ο Αριστοτέλης με το απόσπασμα αυτό αιτιολογεί τη θέση πως η φιλοσοφία είναι μια γνωστική δραστηριότητα διαφορετική από τις τέχνες και ιεραρχικά ανώτερη από αυτές. Αρχικά φέρνει ως επιχείρημα ότι αυτό που ώθησε και ωθεί ακόμα τους ανθρώπους να ασχοληθούν με τις θεωρητικές επιστήμες είναι η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός τους τόσο για τα παράξενα της καθημερινής ζωής όσο και για πιο μεγάλα και σπουδαία ζητήματα, όπως αυτά που αφορούν τη σελήνη, τον ήλιο, τα άστρα και τη γέννηση του σύμπαντος. Στη συνέχεια επισημαίνει πως χάρη στην έκπληξη και στον θαυμασμό τους συνειδητοποίησαν την ουσιαστική άγνοιά τους για τα ζητήματα αυτά.

Στο σημείο αυτό παραθέτει ένα παρενθετικό επιχείρημα σχετικά με τους μύθους. Διαπιστώνει πως και οι μύθοι συντίθενται από γεγονότα που προκαλούν έκπληξη και θαυμασμό, υπονοώντας πως και αυτοί κάνουν τους ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν την άγνοιά τους. Με αυτή την έννοια, αυτοί που αγαπούν τους μύθους αγαπούν την ολοκληρωμένη γνώση, τη σοφία.

Το γεγονός λοιπόν πως η απορία και ο θαυμασμός ήταν –και είναι– η αφετηρία της φιλοσοφίας αποδεικνύει, κατά τον Αριστοτέλη, πως οι άνθρωποι επιδιώκουν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας με σκοπό αυτή την ίδια τη γνώση και όχι επειδή αυτή έχει κάποια χρησιμότητα. Αυτό άλλωστε αποδεικνύεται και από το γεγονός πως αυτού του είδους η γνωστική δραστηριότητα αναπτύσσεται μόνο όταν οι άνθρωποι έχουν ικανοποιήσει τις άμεσες βιολογικές ανάγκες τους και έχουν τον ελεύθερο χρόνο να αφοσιωθούν στην καθαρή θεωρία.

Με το επιλογικό επιχείρημά του εμβαθύνει στον χαρακτήρα της φιλοσοφικής

γνώσης. Διαπιστώνει πως στον πυρήνα της δε βρίσκεται η χρησιμότητα και η ανάγκη αλλά η ελευθερία, όπως άλλωστε και ο ελεύθερος άνθρωπος υπάρχει μόνο για τον εαυτό του και όχι για να υπηρετεί κάποιον άλλο.

3

Διαγραμματική παρουσίαση της Ενότητας

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν,

ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες,

εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως.

Ἡ πορεία του ανθρώπου από τον θαυμασμό στη φιλοσοφία

1η φάση: Τὸ θαυμάζειν.

Ἡ ἐκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός για τον κόσμο που μας περιβάλλει είναι το αρχικό έναυσμα για τη φιλοσοφία.

Το γὰρ δηλώνει ακριβώς ότι στο σημείο αυτό εισάγεται μια **αιτιολόγηση**. Αιτιολογείται η εξής θέση, που είχε αναφερθεί αμέσως πριν: «Το ότι (η επιστήμη αυτή) δεν είναι ποιητική φαίνεται και από αυτούς που φιλοσόφησαν πρώτοι».

1.α. Αρχικά οι άνθρωποι νιώθουν έκπληξη, απορία και θαυμασμό για τα παράξενα της καθημερινής ζωής (π.χ. για τα υλικά που έχουν μαγνητικές ιδιότητες, για το ουράνιο τόξο κτλ.).

1.β. Στη συνέχεια το φιλοσοφικό ενδιαφέρον τους στράφηκε σε πιο σημαντικά ζητήματα (π.χ. στα ηλιοστάσια, τα άστρα, τη γένεση του σύμπαντος κτλ.).

Ἡ ιστορική ματιά του Αριστοτέλη

Εδώ υπονοεί τους φυσικούς φιλοσόφους, π.χ. τον Θαλή, τον Αναξίμενη, τον Αναξίμανδρο κτλ., στους οποίους θα αναφερθεί αναλυτικότερα στη συνέχεια του έργου του. → Γι' αυτό ο Αρι-

Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἶται ἀγνοεῖν

(διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστὶν ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων).

στοτέλης χαρακτηρίζεται ως ο πρώτος ιστορικός της φιλοσοφίας.

2η φάση: Τὸ θαυμάζειν (= ἡ ἐκπληξη, ἡ ἀπορία καὶ ὁ θαυμασμός γιὰ τὸν κόσμον ποὺ μας περιβάλλει) κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀγνοιά τους.

Παρενθετικό ἐπιχείρημα ποὺ συσχετίζει τὸν φιλόμυθο με τὸν φιλόσοφο (Δεν ἔχει ἐδῶ στὸν νοῦ τοῦ μόνο τοὺς ἀρχαίους μυθογράφους ἀλλὰ καὶ τοὺς φιλοσοφικούς μύθους τοῦ Πλάτωνα.)

Ἡ τυπικὴ δομὴ τοῦ συλλογισμοῦ

1η προκείμενη:

ὁ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων

(= ὁ μῦθος συντίθεται ἀπὸ γεγονότα ἀξία θαυμασμοῦ)

2η προκείμενη: (ἐννοεῖται ἀπὸ πρὶν)

Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν

(= ὅπως συμβαίνει καὶ τώρα, οἱ ἄνθρωποι ἀρχισαν γιὰ πρώτη φορὰ νὰ φιλοσοφοῦν ἀπὸ περιέργεια καὶ θαυμασμό)

Συμπέρασμα:

ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστὶν

(= ὅποιος ἀγαπᾷ τοὺς μύθους κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι καὶ φιλόσοφος)

Ἡ συλλογιστικὴ πορεία ἀναλυτικότερα

→ Οἱ μῦθοι περιέχουν ἀφηγήσεις γεγονότων καὶ φαινομένων ποὺ προκαλοῦν θαυμασμό, καθὼς εἶναι ἀξιοθαύμαστα, ἀξιοπερίεργα, δυσερμήνευτα.

ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων

- Ο θαυμασμός προκαλεί συνειδητοποίηση της άγνοιας.
- Η συνειδητοποίηση της άγνοιας δημιουργεί την ανάγκη για γνώση, δηλαδή για την απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα για τον θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο.
- Με τα ερωτήματα όμως που έχουν σχέση με τον θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο ασχολείται και η φιλοσοφία, αν και ο μύθος αποτελεί έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης από τη φιλοσοφία.

Συμπέρασμα: Ο φιλόμυθος είναι κατά μία έννοια φιλόσοφος.

3η φάση: Η επιθυμία του ανθρώπου να υπερβεί την άγνοιά του τον οδηγεί από τον αρχικό θαυμασμό στη φιλοσοφία. Αυτή δεν υπηρετεί καμιά πρακτική χρησιμότητα. Οι άνθρωποι επιδιώκουν να αποκτήσουν αυτή τη γνώση για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης.

Το επιχείρημα έχει υποθετική μορφή. Δηλαδή, έχει τη μορφή υπόθεσης που πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω. Ο Αριστοτέλης ακολουθεί και εδώ τη μεθοδολογία των θετικών επιστημών. Γι' αυτό λέμε πως ο Αριστοτέλης συνδυάζει τα χαρακτηριστικά του θεωρητικού φιλοσόφου και του εμπειρικού επιστήμονα.

Τεκμήριο που επαληθεύει την υπόθεση

Φέρνει ως απόδειξη την **εμπειρική παρατήρηση** πως οι άνθρωποι φιλοσόφησαν μόνο όταν είχαν ξεπεράσει

καὶ τῶν πρὸς ῥασιῶνῃν καὶ διαγωγῆν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι.

Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρείαν ἑτέραν, [...] ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν.

ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλον ὢν, οὕτω καὶ αὐτὴν

τα βιοτικά προβλήματα και εξασφάλισαν ελεύθερο χρόνο, δηλαδή χρόνο που μπορούσαν ελεύθερα να διαθέσουν για τη καλάρωση και την απόλαυσή τους. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε **επαγωγικά** (βλ. παρακάτω, «Η ιστορική ματιά του Αριστοτέλη»).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ο όρος *φρόνησις* εδώ είναι νοηματικά ισοδύναμος με τους όρους *σοφία* και *ἐπιστήμη*, ενώ στα *Ἠθικά Νικομάχεια* σημαίνει τη διανοητική αρετή που επιτρέπει στον άνθρωπο να κάνει σωστές ηθικές επιλογές σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής.

Συμπέρασμα: Η φιλοσοφία είναι η μόνη ελεύθερη ἐπιστήμη

Η φιλοσοφία αποσκοπεί στην καθαρή γνώση και όχι στη χρησιμότητα (= δεν αποσκοπεί στην επίλυση πρακτικών ζητημάτων).

Επιχείρημα με αναλογία

Όπως ελεύθερος είναι ο άνθρωπος που δεν υποτάσσεται σε κάποιον άλλο (= δεν έχει σκοπό της ύπαρξής του να υπηρετεί κάποιον άλλο, όπως οι δούλοι), έτσι ελεύθερη είναι και η γνώση που δεν έχει ως σκοπό να εξυπηρετήσει πρακτικούς σκοπούς.

4

Ερμηνευτική ανάλυση

Εισαγωγικά στοιχεία

Ο Αριστοτέλης, θέλοντας να διακρίνει τη φιλοσοφία από άλλες μορφές γνώσης, αναζητά την απάντηση με εμπειρικό τρόπο στο βιβλίο Α' του έργου *Μετά τὰ Φυσικά*:

α) Αρχικά διαπιστώνει ότι **όλοι οι άνθρωποι από τη φύση τους ποθούν τη γνώση**. Πρόκειται για μια διαπίστωση στην οποία

Η πορεία του ανθρώπου από την εμπειρία στη γνώση

- έχει φτάσει επαγωγικά (= με γενίκευση μετά από εμπειρικές παρατηρήσεις). Με τη διαπίστωση αυτή ξεκινά το βιβλίο Α΄ και άρα τη χρησιμοποιεί σαν ένα αξίωμα για την περαιτέρω ανάλυσή του.
- β) Στη συνέχεια –πάλι επαγωγικά– διαπιστώνει ότι **οι άνθρωποι κατακτούν τη γνώση μέσα από τις αισθήσεις τους** και ιδιαίτερα με τη χρήση της όρασης.
- γ) Σταδιακά, **με τη βοήθεια της μνήμης, προχωρούν από την αίσθηση στην εμπειρία που αφορά τα επιμέρους πράγματα.**
- δ) Η γενίκευση των εμπειριών οδηγεί τους ανθρώπους στη **δημιουργία των τεχνών και των επιστημών.**
- ε) Η **φιλοσοφία**, που είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτιών, «η πιο θεϊκή» επιστήμη» και «η πιο άξια» (983a5), είναι το τελευταίο στάδιο αυτής της γνωστικής αναζήτησης.

Οι ελληνικές λέξεις φιλοσοφία και φιλόσοφος

φιλοσοφῶ: Το ρήμα *φιλοσοφῶ* στην αρχική, ετυμολογική σημασία του (< *φιλῶ* + *σοφία*) σημαίνει «αγαπῶ τη σκέψη και τη γνώση». Επομένως, **φιλοσοφία** είναι η επιθυμία, η αγάπη της σοφίας και γενικότερα της πνευματικής καλλιέργειας.

Πρβλ. και Πλάτωνος *Πολιτεία* (475b): «θα πούμε ότι ο φιλόσοφος επιθυμεί/αγαπά τη σοφία» [*καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι*].

Με αυτή τη σημασία συναντάμε τον όρο και στον *Επιτάφιο* του Περικλή: «Αγαπούμε το ωραίο, αλλά με απλότητα, και αγαπούμε τη σοφία, χωρίς να γινόμαστε μαλθακοί» [*Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας* (Θουκ. II, 40)].

Ἦδη όμως από την αρχαιότητα το ρήμα *φιλοσοφῶ* άρχισε να αποκτά την ειδικότερη σημασία που έχει και σήμερα: «στοχάζομαι, αναζητώ και ερευνώ σε έκταση και βάθος τη φύση των πραγμάτων και την αλήθεια των όντων, τη γνώση, τις αξίες κτλ. Ο Αριστοτέλης συνδέει τη φιλοσοφική δραστηριότητα με την αναζήτηση της αλήθειας. Γι' αυτόν η **φιλοσοφία αποσκοπεί στην καθαρή γνώση και όχι στη χρησιμότητα.** (Βλ. *Φάκελο Υλικού*, σελ. 15.)

Η αρχική σημασία του όρου *φιλοσοφία*

Η σημερινή σημασία του όρου *φιλοσοφία*

Στον Όμηρο και στον Ησίοδο δε συναντάμε ακόμα τις λέξεις *φιλόσοφος* και *φιλοσοφία* αλλά *σοφός* και *σοφία*. Σοφός αποκαλούνταν τόσο αυτός που έχει

ειδικές γνώσεις σε κάποιον τομέα (π.χ. στην ξυλουργική) όσο και ο *φρόνιμος*, αυτός που έχει ορθή κρίση στα πολιτικά ζητήματα. Έτσι, στους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας περιλαμβάνεται τόσο ο νομοθέτης Σόλων ο Αθηναίος όσο και ο Θαλής ο Μιλήσιος, ο πρώτος φιλόσοφος.

Η διαφορά μεταξύ σοφοῦ και φιλοσόφου στον Πλάτωνα

Ο Πλάτων για πρώτη φορά επισήμανε τη διαφορά μεταξύ σοφοῦ και φιλοσόφου, τονίζοντας πως ο φιλόσοφος «ευρίσκεται μεταξύ της σοφίας και της μωρίας». (Βλ. *Φάκελο Υλικού*, σελ. 17, Παράλληλο κείμενο 1.)

«Θεός κανένας δεν φιλοσοφεί, ούτε ποθεί σοφός να γίνει, αφού είναι· ομοίως και οιοσδήποτε άλλος είναι σοφός, δεν φιλοσοφεί. [...] ο Έρωσ είναι φιλόσοφος, και ως φιλόσοφος που είναι, ευρίσκεται μεταξύ της σοφίας και της μωρίας (Πλ. *Συμπόσιον* 203e-204b).

Κατά τον Πλάτωνα λοιπόν, «ο φιλόσοφος είναι αυτός που στρέφεται προς την ουσία των πραγμάτων, η φιλοσοφία είναι η επιδίωξη γνώσης της αληθινής πραγματικότητας, που είναι ο κόσμος των ιδεών» (Ν. Αυγελής, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, εκδ. Κώδικας).

Φιλοσοφία και επιστήμη

Σήμερα οι όροι *φιλοσοφία* και *επιστήμη* σημαίνουν δύο διακριτές πνευματικές δραστηριότητες. Στην ελληνική αρχαιότητα όμως σε γενικές γραμμές ο όρος *φιλοσοφία* είχε το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο με τον όρο *επιστήμη*. Για παράδειγμα, στον πλατωνικό διάλογο *Θεαίτητος* η γεωμετρία χαρακτηρίζεται ως φιλοσοφία. Και στον *Αριστοτέλη* ο όρος *φιλοσοφία* σημαίνει γενικά την επιστημονική γνώση: είναι η γνώση για χάρη της ίδιας της γνώσης. Η φιλοσοφία αναζητά την αλήθεια, αποσκοπώντας στην καθαρή γνώση και όχι στη χρησιμότητα.

Ωστόσο, ο Αριστοτέλης προχωρά στη συστηματική διάκριση και ταξινόμηση των επιστημών. Στην κορυφή της ιεραρχίας των επιστημών τοποθετεί την *πρώτη φιλοσοφία*, η οποία είναι η *επιστήμη που έχει ως αντικείμενό της τις πρώτες αρχές των όντων*. (Βλ. παρακάτω, «Η τριμερής κατάταξη των γνώσεων, κατά τον Αριστοτέλη».)

Η ταύτιση φιλοσοφίας και επιστήμης παρέμεινε στη δυτική σκέψη μέχρι και τον 19ο αιώνα. Για παράδειγμα, ο Νεύτωνας στο βιβλίο του που έμελλε να έχει τεράστια επίδραση στην εξέλιξη των ιδεών της φυσικής έδωσε τον τίτλο *Philosophiae naturalis Principia Mathematica* (= *Μαθηματικές Αρχές της Φυσικής Φιλοσοφίας*). Ο τίτλος αυτός μας δείχνει ότι κατά την εποχή του Νεύτωνα ο όρος *φιλοσοφία* περιελάμβανε και τις φυσικές επιστήμες και τα μαθηματικά αλλά είχε και τη σημασία της φιλοσοφίας με τη σημερινή έννοια του όρου.

Συσχέτιση με το Παράλληλο κείμενο 1

Η ταύτιση φιλοσοφίας και επιστήμης από την αρχαιότητα μέχρι τους νεότερους χρόνους

Η τριμερής κατάταξη των γνώσεων, κατά τον Αριστοτέλη

Κατά τον Αριστοτέλη όλες οι γνώσεις είναι σημαντικές και χρήσιμες, δεν είναι όμως όλες ισότιμες. Ο Αριστοτέλης προτείνει μια τριμερή κατάταξη των γνώσεων (έπιστήμαι ή διάνοιαι):

- **ποιητική (ή παραγωγική):** Είναι το κατώτερο επίπεδο γνώσεων: εδώ εντάσσεται το σύνολο των τεχνών, από τις πιο ταπεινές ως τις πιο πολύπλοκες και αξιοσέβαστες, όπως η ιατρική ή η αρχιτεκτονική, αλλά ακόμα και αυτές που σήμερα ονομάζονται «καλές τέχνες».

Η τέχνη αντιδιαστέλλεται προς την εμπειρία, γιατί δε στηρίζεται μόνο στην καθημερινή τριβή ενός τεχνίτη με το αντικείμενο της εργασίας του, αλλά και σε γενικούς κανόνες και γνώσεις που έχουν προκύψει από τη γενίκευση της εμπειρίας, π.χ. ο γιατρός δε στηρίζεται μόνο στην εμπειρική γνώση ότι ένα φάρμακο θεράπευσε μια πάθηση κάποιων συγκεκριμένων ασθενών (π.χ. του Σωκράτη ή του Καλλία), αλλά έχει τη γνώση ότι αυτό είναι κατάλληλο για μια ολόκληρη κατηγορία ασθενών που έχουν μια συγκεκριμένη νόσο. Η τέχνη όμως αντιδιαστέλλεται και από τη φιλοσοφία, αφού έχει επινοηθεί για να υπηρετήσει έναν πρακτικό σκοπό, έχει κάποια ορισμένη πρακτική χρησιμότητα.

- **πρακτική:** Στη δεύτερη κατηγορία τοποθετούνται οι γνώσεις που έχουν αντικείμενο την ανθρώπινη συμπεριφορά (δηλαδή η ηθική και πολιτική θεωρία).
- **θεωρητική:** Στο ανώτερο επίπεδο τοποθετούνται τα μαθηματικά, η φυσική και η πρώτη φιλοσοφία (ή θεολογία) (βλ. Μετά τὰ Φυσικά Ε 1026a18-19). Το διακριτικό γνώρισμα των θεωρητικών επιστημών είναι η αυτονομία τους από κάθε πρακτική εφαρμογή ή πρακτική χρησιμότητα. Μοναδικός σκοπός τους είναι αποκλειστικά η γνώση, η αναζήτηση της αλήθειας, η βαθύτερη κατανόηση της πραγματικότητας.

Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι τα μαθηματικά ασχολούνται με πράγματα που δεν έχουν χωριστή ύπαρξη και δεν υπόκεινται σε αλλαγή. Οι μαθηματικές έννοιες είναι απλές αφαιρέσεις, κατασκευές του ανθρώπινου μυαλού και γι' αυτό δε μεταβάλλονται. Όπως δεν υπάρχουν οι πλατωνικές Ιδέες, έτσι δεν υπάρχουν και αυτόνομες μαθηματικές οντότητες (π.χ. το ιδεατό τρίγωνο, του οποίου τα άθροισμα των γωνιών ισούται με δύο ορθές γωνίες, είναι μια νοητική κατασκευή, αφού στον κόσμο της εμπειρίας συναντάμε τα συγκεκριμένα τρίγωνα που σχεδιάζουμε, τα οποία ποτέ δεν μπορούν να έχουν άθροισμα γωνιών ακριβώς 180°: όσο καλά και αν τα σχεδιάσουμε, οι πλευρές τους έχουν κάποιο πάχος, ενώ οι πλευρές του ιδεατού τριγώνου θεωρούνται πως έχουν μηδενικό πλάτος). Επομένως, τα μαθηματικά δε μας μαθαίνουν κάτι για την πραγματική δομή του κόσμου.

Τον ρόλο αυτό τον επωμίζεται η **φυσική**. Αυτή είναι η βασική επιστήμη,

γιατί αυτή μελετά την αντικειμενική πραγματικότητα, ασχολείται με πράγματα που έχουν χωριστή ύπαρξη και υπόκεινται σε αλλαγή. Και η φυσική επιστήμη όμως δεν είναι απολύτως αυτόνομη· τις βασικές έννοιες και κατηγορίες με τις οποίες προσεγγίζει την πραγματικότητα (έννοιες όπως «αίτιο», «ουσία», «ύλη», «είδος», «τέλος», «ενέργεια», «δύναμη») τις βρίσκει έτοιμες από την «πρώτη φιλοσοφία».

Η **πρώτη φιλοσοφία** δε μελετά κάποια συγκεκριμένη πλευρά της πραγματικότητας, αλλά «είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων» της πραγματικότητας (Μετά τὰ φυσικά 982b). Ασχολείται με πράγματα που έχουν χωριστή ύπαρξη και δεν υπόκεινται σε αλλαγή. Κατά τον Αριστοτέλη, είναι πιο κοντά στη σοφία, σε σχέση με όλες τις άλλες επιστήμες, γιατί αυτή «επιλέγεται γι’ αυτή την ίδια και χάριν της γνώσης» και όχι επειδή έχει κάποια πρακτική χρησιμότητα (βλ. *Μετά τὰ Φυσικά*, Α2, 15). Όπως συμπεραίνουμε και από το όνομά της, ως *φιλοσοφία* χαρακτηρίζονται και οι άλλες θεωρητικές και πρακτικές επιστήμες, αλλά η «πρώτη φιλοσοφία» είναι η ιεραρχικά ανώτερη.

Η τριμερής κατάταξη των γνώσεων κατά τον Αριστοτέλη

Θεωρητική έπιστήμη	<ul style="list-style-type: none"> • Πρώτη φιλοσοφία (= η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και των πρώτων αιτίων της πραγματικότητας) • Φυσική • Μαθηματικά
Πρακτική έπιστήμη	<ul style="list-style-type: none"> • Πολιτικά • Ηθική
Ποιητική έπιστήμη (τέχνη)	<ul style="list-style-type: none"> • Ρητορική • Ποιητική • Ιατρική • Κατασκευαστικές τέχνες (π.χ. ναυπηγική, αρχιτεκτονική, γλυπτική κτλ.)

Η ιεραρχική κατάταξη των γνώσεων

■ **Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν**

Η ανάλυση που προηγήθηκε στο βιβλίο Α΄ του *Μετά τὰ Φυσικά* καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ανώτερη **έπιστήμη και πιο κοντά στη σοφία είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων της πραγματικότητας (= η «πρώτη φιλοσοφία»)**.

Αμέσως πριν από το απόσπασμα της Ενότητας 1 παρατίθεται το εξής επιχείρημα: «Το ότι (η επιστήμη αυτή) δεν είναι ποιητική φαίνεται και από αυτούς που φιλοσόφησαν πρώτοι» [“Οτι δ’ οὐ ποιητική, δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων (982b)]. Δηλαδή, για να τεκμηριώσει τη θέση πως η ιεραρχικά ανώτερη επιστήμη (δηλαδή αυτή που αποκαλεί «πρώτη φιλοσοφία») δε

Η ανάλυση που προηγείται

σχετίζεται με τις τέχνες –τις οποίες, όπως είδαμε, τις χαρακτηρίζει «ποιητικές» (= δημιουργικές, κατασκευαστικές)– φέρνει ως επιχείρημα το ότι αυτό αποδεικνύεται από τους λόγους που ώθησαν αρχικά τους ανθρώπους να θέσουν φιλοσοφικά ερωτήματα και να ασχοληθούν με τις θεωρητικές επιστήμες (= φυσικές επιστήμες και μαθηματικά) και γενικότερα με τη φιλοσοφία. Το **απόσπασμα της ενότητας** ακολουθεί αμέσως μετά τη φράση αυτή και έχει τον ρόλο να την αιτιολογήσει.

Το γὰρ δηλώνει ακριβώς ότι στο σημείο αυτό εισάγεται μια **αιτιολόγηση**. Εδώ λοιπόν ο Αριστοτέλης, για να αποδείξει πως η φιλοσοφία δεν μπορεί να έχει χρηστικό χαρακτήρα, όπως οι τέχνες, φέρνει ως επιχείρημα πως αυτό που ώθησε τους ανθρώπους να αρχίσουν να φιλοσοφούν ήταν «τὸ θαυμάζειν» (= η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός).

Η λειτουργία του συνδέσμου γὰρ

θαυμάζω: Στη σημασία του ρήματος υπάρχει η έννοια της (ευχάριστης ή δυσάρεστης) έκπληξης, άρα και της αμηχανίας, όσο και της περιέργειας και του θαυμασμού.

Τος άξονας: η φιλοσοφία ανάγεται στον θαυμασμό, σε μια πρωτογενή έκπληξη και περιέργεια

«Το θαυμάζειν αποτελεί και για τον Πλάτωνα αρχή της φιλοσοφίας: “έντονα ο φιλόσοφος βιώνει την έκπληξη και τον θαυμασμό· και δεν είναι άλλη η αρχή της φιλοσοφίας παρά ακριβώς αυτή”» (Θεαίτητος 155d). (βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 15.)

Η «ιστορική ματιά» του Αριστοτέλη στο πώς οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν

Ως πρώτους φιλοσόφους (πρῶτοι φιλοσοφήσαντες) χαρακτηρίζει αυτούς που σήμερα ονομάζουμε φυσικούς φιλοσόφους (π.χ. τον Θαλή, τον Αναξίμανη, τον Ηράκλειτο, τον Αναξαγόρα κ.ά.). Η ιστορική ματιά του στο πώς οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν μας επιτρέπει να πούμε ότι ο Αριστοτέλης είναι «ένα είδος πρώτου ιστορικού της φιλοσοφίας» (βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 14).

Η ιστορική ματιά του Αριστοτέλη

Η αναδρομή του στο παρελθόν της φιλοσοφικής σκέψης (από τον Θαλή έως τον Πλάτωνα και τους μαθητές του) αποτελεί καινοτομία του Αριστοτέλη, καθώς κανείς πριν από αυτόν δεν είχε επιχειρήσει κάτι παρόμοιο: κανείς δεν είχε προσπαθήσει να προσδιορίσει πότε ακριβώς γεννήθηκε η φιλοσοφία, ποια προβλήματα αντιμετώπισε, πώς εξελίχτηκε. Έχουμε επομένως το πρώτο δείγμα γραφής της ιστορίας της φιλοσοφίας. Μάλιστα, επηρέασε καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο έκτοτε μελετούμε τη φιλοσοφία: για παράδειγμα, ακόμα και σήμερα τα εισαγωγικά μαθήματα στη φιλοσοφία συνήθως ξεκινούν με τον Θαλή τον Μιλήσιο.

Ο λόγος που επιχειρεί την ιστορική αυτή αναδρομή ο Αριστοτέλης είναι για να δείξει πως η ιστορική διαδρομή της φιλοσοφικής σκέψης επιβεβαιώνει τις δικές του φιλοσοφικές απόψεις σχετικά με τις αρχές και τα αίτια των όντων.

► Ποια γλωσσικά στοιχεία φανερώνουν την ιστορική ματιά του Αριστοτέλη για το πώς οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν; (Η ερώτηση αφορά ολόκληρο το απόσπασμα.)

Η ιστορικότητα της φιλοσοφίας διαπερνά τη σκέψη του Αριστοτέλη. Αυτή εκφράζεται και μέσα από τη χρήση συγκριμένων γλωσσικών στοιχείων:

- α. με τη χρήση **χρονικών προσδιορισμών** (και νῦν και τὸ πρῶτον, ἐξ ἀρχῆς, εἶτα), προκειμένου να αναφερθεί τόσο στις απαρχές της (τὸ πρῶτον) και γενικότερα στο παρελθόν της («διαχρονία») όσο και στο παρόν της (νῦν) («συγχρονία»)
- β. με τη διπλή χρήση του **ρήματος ἄρχομαι** (ἤρξαντο, ἤρξατο), για να αναφερθεί στις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης
- γ. με τον όρο **συμβεβηκός**, με τον οποίο αναφέρεται στο ιστορικό συμβάν (βλ. και σελ. 40)
- δ. με την ευρεία χρήση **ιστορικών χρόνων** (ἐφιλοσόφησαν, ἐδίωκον, ἤρξατο κ.ά.).

► Να σχολιάσετε τη χρήση της φράσης και νῦν και τὸ πρῶτον. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στην έναρξη της φιλοσοφικής δραστηριότητας τόσο σε σχέση με την εποχή του («συγχρονία») όσο και σε σχέση με το παρελθόν («διαχρονία»).

- Με το επίρρημα νῦν δηλώνει ότι ανά πάσα στιγμή –και στη δική του εποχή– η αφετηρία για να αρχίσουν να φιλοσοφούν οι άνθρωποι είναι η έκκληση και η περιέργεια για τον κόσμο που τους περιβάλλει.
- Με την αιτιατική του χρόνου τὸ πρῶτον γίνεται αναφορά στην έναρξη της φιλοσοφικής δραστηριότητας κατά το παρελθόν: οι πρώτοι φιλόσοφοι εμφανίστηκαν σε κάποιο σημείο του παρελθόντος με αφετηρία την έκκληση και την περιέργεια για τη δομή και τη μορφή του κόσμου, για τα αξιοθαύμαστα φαινόμενά του. (Βλ. και Β. Μπετσάκος, *Αρχαία Ελληνικά Γ΄ Λυκείου – Άξονες Διδακτικής και Ερμηνείας*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 22.)

Τα γλωσσικά στοιχεία που αποδίδουν την ιστορική ματιά του Αριστοτέλη

νῦν

τὸ πρῶτον

■ ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως.

Η αρχική αιτία που οδήγησε τους ανθρώπους στις φιλοσοφικές αναζητήσεις ήταν η **έκπληξη** και ο **θαυμασμός** τους για τα θαυμαστά φαινόμενα της φύσης, όσο και η **αμηχανία** που ένιωθαν λόγω της αδυναμίας να τα εξηγήσουν αλλά και η **περιέργειά** τους να γνωρίσουν τα αίτια και τις αρχές που τα διέπουν.

Ο Αριστοτέλης **κλιμακωτά** δίνει **παραδείγματα** φαινομένων τα οποία οι άνθρωποι θεώρησαν άξια θαυμασμού:

α. αρχικά, τα **παράξενα της καθημερινής ζωής**: π.χ. γιατί το κεχριμπάρι (ήλεκτρον) έχει ελκτικές ιδιότητες, γιατί ο μαγνήτης (Ηρακλεία λίθος) έλκει σιδερένια αντικείμενα, τι είναι το ουράνιο τόξο, πώς δημιουργούνται και γιατί αλλάζουν μορφές τα σύννεφα, τι είναι οι βροντές, οι αστραπές, οι κεραυνοί, γιατί δεν αυξάνεται το νερό της θάλασσας, ενώ χύνονται σε αυτήν τόσο πολλοί ποταμοί·

β. στη συνέχεια, τα **πιο σημαντικά παράξενα φαινόμενα**: π.χ. τις φάσεις της σελήνης, την ανατολή και τη δύση του ήλιου, τα ηλιοστάσια, τη λάμψη των άστρων και τη φαινομενική κίνησή τους στον ουρανό, τη δημιουργία του σύμπαντος, τη δομή και τη μορφή του, μαθηματικά προβλήματα ή παράδοξα, όπως το ότι σε ένα τετράγωνο η σχέση μεταξύ πλευράς και διαγωνίου δεν μπορεί να εκφραστεί με τη σχέση δύο ακεραίων αριθμών κ.ά.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Διατυπώνεται και η άποψη πως οι φάσεις της σελήνης πρέπει να ενταχθούν στα παράδοξα της καθημερινής ζωής (βλ. Β. Μπετσάκος, *Αρχαία Ελληνικά Γ΄ Λυκείου – Άξονες Διδακτικής και Ερμηνείας*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 23).

■ Ό δ' άπορών και θαυμάζων οἶται άγνοεῖν

Η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός που νιώθουν οι άνθρωποι πηγάζουν από μια θετική στάση απέναντι στον κόσμο, τη διάθεσή τους να τον γνωρίσουν σε βάθος. Ωστόσο, εμπεριέχουν και ένα αρνητικό στοιχείο: **οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την άγνοιά τους**, με αποτέλεσμα να χάνει ο κόσμος της εμπειρίας τον αυτόνοτο χαρακτήρα του. Η απώλεια του αυτόνοτου χαρακτήρα της καθημερινής εμπειρίας μάς οδηγεί στην **αμφιβολία**, η οποία ωθεί τη φιλοσοφική σκέψη προς ένα σταθερό θεμέλιο της γνώσης.

Με αυτή την έννοια, η συνειδητοποίηση της άγνοιάς μας (*άπορία*) για τον κόσμο της **καθημερινής εμπειρίας γίνεται η αφετηρία της φιλοσοφικής σκέψης**. Η φιλοσοφική αναζήτηση δεν προϋποθέτει να έχουμε σπουδάσει κάποια από τις επιστήμες (π.χ. βιολογία,

1η φάση: Η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός για τον κόσμο είναι η αφετηρία της φιλοσοφικής δραστηριότητας

Παραδείγματα φαινομένων που προκάλεσαν τον θαυμασμό και έγιναν η αφετηρία για τη φιλοσοφική σκέψη

2η φάση: Τò θαυμάζειν οδηγεί στη φιλοσοφική άπορίαν (= κάνει τους ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν την άγνοιά τους)

φυσική, χημεία, μαθηματικά κτλ.). Αρχίζουμε να θέτουμε φιλοσοφικά ερωτήματα από τη στιγμή που σταματάμε να θεωρούμε τον κόσμο της καθημερινής εμπειρίας αυτονότο. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι θεωρούν αυτονότο πως κάθε πρωί θα ανατέλλει ο ήλιος. Από τη στιγμή όμως που θα αναρωτηθούν γιατί ανατέλλει ο ήλιος το πρωί και αν είναι αναγκαίο αυτό να γίνεται καθημερινά, τότε αρχίζουν να φιλοσοφούν. Παρόμοια, από τη νηπιακή τους ηλικία έχουν μάθει να θεωρούν αυτονότο πως υπάρχουν θεοί στους οποίους πρέπει να δείχνουν σεβασμό και πως πρέπει να ζουν σύμφωνα με τους κανόνες που οι θεοί έχουν θέσει. Από τη στιγμή όμως που οι άνθρωποι αρχίζουν να θέτουν ερωτήματα για την ύπαρξή τους και τους θεϊκούς αυτούς κανόνες, τότε φιλοσοφούν. Έτσι, «**η επιθυμία του ανθρώπου να υπερβεί την άγνοια οδηγεί τον αρχικό θαυμασμό στη φιλοσοφία**» (Β. Μπετσάκος, *Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου – Άξονες Διδακτικής και Ερμηνείας*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 19).

Ο κόσμος της εμπειρίας αποτελεί αφετηρία των φιλοσοφικών αναζητήσεων

ἀπορῶ (< στερ. α- + πόρος) = «βρίσκομαι σε αδιέξοδο και αμχανία, αδυνατώ να καταλάβω και να εξηγήσω κάτι· διατυπώνω απορία, ρωτώ να μάθω κάτι».

Ο Αριστοτέλης (*Μετὰ τὰ Φυσικά*, 993a30 κ.ε.) χρησιμοποιεί μια **παρομοίωση** που μας φέρνει στον νου την πλατωνική αλληγορία του σπηλαίου: παρομοιάζει τη διάνοια που βιώνει την **ἀπορίαν** με διάνοια δεμένη που επιδιώκει να λυθεί. Άρα, η **ἀπορία** αποτελεί **αφετηρία φιλοσοφικής αναζήτησης**. (Βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 15.)

■ (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων)

«Ὡς μῦθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε **αφήγηση που έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και τον θρύλο είτε πρόκειται για κατασκευή κάποιου διανοητή**» (*Φιλοσοφικός Λόγος*, σελ. 49). Ωστόσο, ο μύθος δεν μπορεί να οδηγήσει με ακρίβεια στη φιλοσοφική και επιστημονική γνώση.

Ορισμός του μύθου

Ιδιαίτερα ο Πλάτωνας «χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μῦθο, πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μια αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στη γνώση» (ό.π.).

Πώς χρησιμοποιεί τον μῦθο ο Πλάτωνας

Για παράδειγμα, ο κοσμογονικός μῦθος του Πρωταγόρα,

τον οποίο παραθέτει ο Πλάτωνας, διευκολύνει τη φιλοσοφική αναζήτηση της αλήθειας, γιατί με τη φαντασία, την αφήγηση και τη συμβολική γλώσσα συμπληρώνει τη λογική σκέψη και τη φιλοσοφική επιχειρηματολογία. (Βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 41.)

Με το παρενθετικό αυτό επιχειρήμα ο Αριστοτέλης αναφέρεται στη σχέση μύθου και φιλοσοφίας. Υποστηρίζει πως οι «φιλόμυθοι» είναι κατά κάποιον τρόπο «φιλόσοφοι». **Ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε αυτόν που αγαπά τον μύθο και σε αυτόν που αγαπά τη σοφία είναι τα φαινόμενα που προκαλούν θαυμασμό.** Ο Αριστοτέλης δεν υπονοεί εδώ μόνο τους αρχαίους μυθογράφους αλλά έχει στον νου του και τον Πλάτωνα, ο οποίος αξιοποιούσε συχνά τον μύθο «ως εργαλείο σκέψης και κάθε φορά τον διαμόρφωνε και ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο, ώστε να εξυπηρετεί τους φιλοσοφικούς στόχους των Διαλόγων του» (Φάκελος Υλικού, σελ. 41). Επίσης, ο μύθος ήταν μία από τις σοφιστικές μεθόδους, αλλά τον μύθο τον χρησιμοποιούσαν συχνά και οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, οι ποιητές κ.ά.

(Βλ. και I. Düring, *Ὁ Ἀριστοτέλης – Παρουσίαση και ἔρμηνεία τῆς σκέψης του*, τόμ. Α΄, μτφρ. Π. Κοτζιάς, εκδ. ΜΙΕΤ, σελ. 413.)

Το παρενθετικό επιχειρήμα για τη σχέση μύθου και φιλοσοφίας

Η τυπική δομή του συλλογισμού	
1η προκείμενη:	<i>ὁ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων</i> (= ο μύθος συντίθεται από γεγονότα άξια θαυμασμού)
2η προκείμενη: (εννοείται από πριν)	<i>Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν</i> (= όπως συμβαίνει και τώρα, οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά να φιλοσοφούν από περιέργεια και θαυμασμό)
Συμπέρασμα:	<i>ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἔστιν</i> (= όποιος αγαπά τους μύθους κατά κάποιον τρόπο είναι και φιλόσοφος)

Η συλλογιστική πορεία αναλυτικότερα

- Οι μύθοι περιέχουν αφηγήσεις γεγονότων και φαινομένων που προκαλούν θαυμασμό, καθώς είναι αξιοθαύμαστα, αξιοπερίεργα, δυσερμήνευτα.
- Ο θαυμασμός προκαλεί συνειδητοποίηση της άγνοιας.

→ Η συνειδητοποίηση της άγνοιας δημιουργεί την ανάγκη για γνώση, δηλαδή για την απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα για τον θεό, τη φύση και τα φυσικά φαινόμενα, τον άνθρωπο.

→ Με τα ερωτήματα όμως που έχουν σχέση με τον θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο ασχολείται και η φιλοσοφία, αν και ο μύθος αποτελεί έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης από τη φιλοσοφία.

Συμπέρασμα: Ο φιλόμυθος είναι κατά μία έννοια φιλόσοφος.

► Πώς συνδέεται το παρενθετικό επιχείρημα διό και ο φιλόμυθος... *ἐκ θαυμασίων* με το υπόλοιπο απόσπασμα; Γιατί το παραθέτει ο Αριστοτέλης;

(Στην απάντηση του ερωτήματος πρέπει να προστεθούν και τα παραπάνω εισαγωγικά στοιχεία.)

Η ιδέα που συνδέει το παρενθετικό επιχείρημα με το υπόλοιπο απόσπασμα είναι πως τόσο η φιλοσοφία όσο και ο μύθος αποτελούν τρόπους διαφυγής του ανθρώπου από την **άγνοια**. Αυτό διαφαίνεται και από την **επανάληψη** *ἀγνοεῖν – ἄγνοιαν*, καθώς η πρώτη λέξη βρίσκεται αμέσως πριν από την παρένθεση και η δεύτερη λέξη αμέσως μετά.

Ο Αριστοτέλης γνωρίζει ότι το **πέρασμα από τον μύθο στον λόγο** (π.χ. από το έπος στην τραγωδία, την ιστοριογραφία και τη φιλοσοφία) είναι στοιχείο που χαρακτηρίζει την πορεία του αρχαιοελληνικού στοχασμού, χωρίς όμως ποτέ να απαξιωθεί εντελώς ο μύθος στην αρχαία Ελλάδα. Άλλωστε, και ο δάσκαλός του, ο Πλάτωνας, όπως προαναφέρθηκε, χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο, πάντοτε βέβαια για να συμπληρώσει μια αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη. (Βλ. και Β. Μπετσάκος, *Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου – Άξονες Διδακτικής και Ερμηνείας*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 24.)

► Ποιος είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε αυτόν που αγαπά τον μύθο και σε αυτόν που αγαπά την ολοκληρωμένη γνώση, τη σοφία;

Ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε αυτόν που αγαπά τον μύθο και σε αυτόν που αγαπά την ολοκληρωμένη γνώση, τη σοφία, είναι τα **θαυμάσια**, δηλαδή **αξιοθαύμαστα**, **αξιοπερίεργα**, **δυσερμίνευτα γεγονότα και φαινόμενα**. Με αυτά δεν ασχολείται μόνο η φιλοσοφία αλλά και οι μύθοι. (Η απάντηση πρέπει να συνδυαστεί και με την απάντηση του προηγούμενου ερω-

Σύνδεση του παρενθετικού επιχείρηματος με το υπόλοιπο απόσπασμα

Ο συνδετικός κρίκος φιλομύθου και φιλοσόφου

τήματος και με την υπόλοιπη ανάλυση του παρενθετικού επιχειρήματος.)

■ ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Τὸ ἐπίστασθαι

ἐπιστήμη: ακριβῆς γνώση. Αντίστοιχα, το ρήμα ἐπίσταμαι σημαίνει «γνωρίζω καλά», «γνωρίζω με βεβαιότητα».

Ἡ ἐπιστήμη υπερβαίνει την απλή εμπειρική μάθηση αλλά και τη γνώση μιας τέχνης. Αποτελεί σύνολο τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο και διακριτό τομέα του επιστητού. Ἄρα, κατά τον Αριστοτέλη, ἡ ἐπιστήμη συνδέεται ἄμεσα με τη λογική λειτουργία του ανθρώπου. (Βλ. Φάκελο Ὑλικού, σελ. 15.)

Στο σημείο αυτό διατυπώνει το επιχειρήμα πως, αφού αυτό που ώθησε τους ανθρώπους να ασχοληθούν με τις φιλοσοφικές αναζητήσεις ήταν η συνειδητοποίηση της ἀγνοίας τους για τις αρχές που διέπουν τον κόσμο και τα βαθύτερα αίτια των φαινομένων, συμπεραίνεται εύλογα πως ἐπιδίωξαν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα. Για τον Αριστοτέλη λοιπόν η φιλοσοφική δραστηριότητα αναζητά την αλήθεια, αποσκοπώντας στην καθαρή γνώση και όχι στη χρησιμότητα.

Το υποθετικό
επιχείρημα

Ἡ υποθετική μορφή του επιχειρήματος

Στο σημείο αυτό δίνει στο επιχειρήμα του υποθετική μορφή:

Υπόθεση: εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν

Απόδοση: φανερόν (ἐστὶ) ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Του δίνει δηλαδή τη μορφή υπόθεσης που πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω, χωρίς να βιάζεται να καταλήξει σε οριστικό συμπέρασμα, πράγμα που θα γίνει παρακάτω. Ακολουθεί και εδώ τη μεθοδολογία των θετικών επιστημών (βλ. και σελ. 42).

► τὸ θαυμάζειν, τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν, τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι: Τι υποδηλώνει η χρήση ἑναρθρων ἀπαρεμφάτων ἀντὶ για τις ἀντίστοιχες ἀφηρημένες ἐννοιες;

Ο Αριστοτέλης ἐπιμένει στη χρήση ἑναρθρων ἀπαρεμφάτων, ἐνῶ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ἀφηρημένα ουσιαστικά.

Με τον τρόπο αυτό δίνει ἔμφαση:

Ἡ χρήση ἑναρθρων ἀπαρεμφάτων στη θέση ἀφηρημένων ἐννοιῶν

- α. στον ενεργητικό, προσωπικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής δραστηριότητας, πράγμα που εκφράζεται καθαρότερα από τα απαρέμφατα (αφού έχουν ρηματικό χαρακτήρα), παρά από τις αφηρημένες έννοιες
- β. επομένως, και στην ιστορικότητα της φιλοσοφίας, αφού η φιλοσοφική γνώση παρουσιάζεται ως δραστηριότητα, μια αλυσίδα γεγονότων που ξεκινούν από την έκπληξη και τον θαυμασμό και κορυφώνονται στην ακριβή γνώση της πραγματικότητας.

■ *Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι.*

Αμέσως παραπάνω είχε φτάσει στο συμπέρασμα πως οι άνθρωποι επιδίωξαν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα [διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν]. Στο επιχείρημα όμως που τον οδήγησε σε αυτό το συμπέρασμα είχε δώσει υποθετική μορφή. Στο σημείο αυτό, διερευνώντας παραπέρα αν ισχύει το συμπέρασμά του, φέρνει ως απόδειξη ένα συμπέρασμα στο οποίο τον οδήγησε η εμπειρική παρατήρηση: οι άνθρωποι φιλοσόφησαν μόνο όταν πια είχαν εξασφαλίσει τα αναγκαία μέσα για την επιβίωσή τους και δε χρειαζόταν να δαπανούν χρόνο για την αντιμετώπιση πιεστικών καθημερινών αναγκών, αλλά πλέον είχαν ελεύθερο χρόνο, τον οποίο μπορούσαν ελεύθερα να τον διαθέσουν για τη χαλάρωση και την απόλαυσή τους.

Στο συμπέρασμα αυτό ο Αριστοτέλης έχει καταλήξει επαγωγικά, δηλαδή αφού εξέτασε το ποιοι και κάτω από ποιες συνθήκες άρχισαν να ασχολούνται με τη θεωρητική σκέψη και ποιοι το έκαναν τόσο κατά το παρελθόν όσο και στην εποχή του (καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον). Η παρατήρησή του επιβεβαιώνει την ιστορική ματιά του στο πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν. Διαπιστώνει πως, μολοντί ιστορικά προηγήθηκε η ανάπτυξη εκείνων των ανθρώπινων δεξιοτήτων που αφορούν στην αντιμετώπιση των πιεστικών αναγκών της καθημερινότητας, η μεγάλη πρόοδος της ανθρωπότητας ήρθε όταν κάποιοι είχαν τον ελεύθερο χρόνο να αφοσιωθούν στην καθαρή θεωρία, στη γνώση για τη γνώση, και ανέπτυξαν τα μαθηματικά και τη φιλοσοφία.

Σημειώνει μάλιστα ότι τα μαθηματικά αναπτύχθηκαν πρώτα στην Αίγυπτο, γιατί εκεί δόθηκε η δυνατότητα τηςσχόλης στην κάστα των ιερέων.

Το τεκμήριο από την εμπειρία το οποίο επαληθεύει την υπόθεση

φρόνησις: Στο χωρίο αυτό ο όρος *φρόνησις* είναι ισοδύναμος νοηματικά με τους όρους *σοφία* και *έπιστήμη*. Ωστόσο, στα *Ἠθικά Νικομάχεια* διαφοροποιείται η σημασία με την οποία χρησιμοποιεί τον όρο αυτό ο Αριστοτέλης. Εκεί έχει τη σημασία μιας συγκεκριμένης διανοητικής αρετής: αυτής που επιτρέπει στον άνθρωπο να κάνει σωστές ηθικές επιλογές σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής. (Βλ. *Φάκελο Υλικού*, σελ. 15.)

Η σημασία του
όρου *φρόνησις*

συμβεβηκός: Ο όρος εδώ χρησιμοποιείται με την κοινή σημασία του, δηλαδή ως συνώνυμος της έννοιας «συμβάν», «ιστορικό γεγονός».

Η σημασία του
όρου *συμβεβηκός*

Ο όρος *συμβεβηκός* δεν έχει εδώ την ειδικότερη σημασία με την οποία χρησιμοποιείται στην αριστοτελική φιλοσοφία, δηλαδή της δευτερεύουσας ιδιότητας ενός πράγματος, της οποίας η μεταβολή δεν επηρεάζει την ύπαρξή του (π.χ. αν αλλάξουν το χρώμα ή οι διαστάσεις ενός τραπέζιου, δε μεταβάλλουν την ουσία του, το γεγονός πως αποτελεί τραπέζι). Επίσης, στον Αριστοτέλη ο όρος κατά *συμβεβηκός* σημαίνει «από σύμπτωση, κατά τύχη, όχι κατ' ανάγκη». Για παράδειγμα, αν κάθεται κάποιος πάνω στο κατάστρωμα ενός πλοίου που ταξιδεύει, τότε κινείται κατά *συμβεβηκός*, αφού η κίνησή του δεν οφείλεται σε κάποια ενέργεια που κάνει ο ίδιος. Σε έναν άνθρωπο στοιχείο της ουσίας του είναι ότι αποτελεί έμβιο ον, ενώ το χρώμα του δέρματός του (π.χ. λευκό, μαύρο κτλ.) ανήκει στα *συμβεβηκόντα*, είναι ένα από τα χαρακτηριστικά που μπορεί να διαφέρουν.

■ *Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὦν, οὕτω καὶ αὐτὴν (ενν. φαμέν ἐλευθέραν εἶναι) ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκὲν ἐστίν.*

Με τη φράση *δῆλον οὖν* καταλήγει στο συμπέρασμα της συλλογιστικής πορείας που ακολούθησε: οι άνθρωποι ποθούν και επιδιώκουν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα. Το συμπέρασμα αυτό τώρα διατυπώνεται σε α' πληθυντικό ρηματικό πρόσωπο οριστικής ενεστώτα (*ζητοῦμεν*), πράγμα που δείχνει πως ο Αριστοτέλης εντάσσει και τον εαυτό του στους φιλοσόφους της εποχής του. Το γεγονός μάλιστα ότι τώρα η διατύπωση δεν έχει μορφή υποθετικού λόγου φανερώνει πως έχει καταλήξει με βεβαιότητα σε αυτό.

► Ο Αριστοτέλης θεωρεί τη φιλοσοφία *ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν*. Ποια έννοια δίνει στο επίθετο *ἐλευθέρα*; Με ποια αναλογία υποστηρίζει την άποψή του;

Η σύνδεση
φιλοσοφίας
και ελευθερίας:

Η συσχέτιση της φιλοσοφίας με την ελευθερία έχει διπλό χαρακτήρα:

α. Από τη μια πλευρά, δηλώνει την απουσία σύνδεσης με την όποια πρακτική χρηστικότητα.

α. εξωτερική
σύνδεση

Μπορεί να γίνει συσχέτιση και με τη Διδακτική ενότητα 11, όπου γίνεται λόγος για την εκπαίδευση που ταιριάζει στους ελεύθερους ανθρώπους.

β. Από την άλλη πλευρά, έχει και ένα βαθύτερο νόημα· αποτυπώνει την πεποίθηση του Αριστοτέλη πως:

β. εσωτερική
σύνδεση

- μόνο ένα **ελεύθερο πνεύμα** μπορεί να φιλοσοφήσει αληθινά·
- **ιστορικά**, ο φιλοσοφικός λόγος καλλιεργήθηκε ιδιαίτερα σε ελληνικές πόλεις που είχαν κατοχυρώσει την ελευθερία τους και των οποίων οι πολίτες είχαν πετύχει να ζουν ελεύθεροι, όπως στην Αθήνα.

Το μοτίβο της ελεύθερης γνώσης ανάγεται στον Πλάτωνα (πρβ. *Πολιτεία* 499a, *Θεαίτητος* 172d κ.α.). Ο Αριστοτέλης, ακολουθώντας τη διδασκαλία αυτή του Πλάτωνα, στον *Προτρεπτικόν* προχωρά και σε μια λεπτότερη διάκριση: η φιλοσοφία παραμένει η μοναδική ελεύθερη επιστήμη και είναι καθαρά θεωρητική, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν έχει σχέση με την πράξη. Αντίθετα, εκεί επισημαίνει ότι, αν και η φιλοσοφία έχει θεωρητικό χαρακτήρα, χάρη σε αυτήν αποκτούμε όλα τα αγαθά (βλ. Διδακτική ενότητα 2).

Για να κάνει πιο παραστατικό το παραπάνω συμπέρασμα, χρησιμοποιεί μια **αναλογία**: όπως χαρακτηρίζουμε ελεύθερο τον άνθρωπο που είναι αυτόνομος και δεν υποτάσσει τη δραστηριότητά του στην υπηρεσία κάποιου άλλου, σε αντίθεση με τους δούλους, έτσι θεωρούμε ότι η φιλοσοφία αποσκοπεί στη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσει κάποια πρακτική σκοπιμότητα.

Η αναλογία της
φιλοσοφίας με
τον ελεύθερο
άνθρωπο

► **έδιδωκον, ζητείσθαι, ζητούμεν**: Να σχολιάσετε τη λειτουργία των ρηματικών αυτών τύπων, προσέχοντας ιδιαίτερα τη χρήση των χρόνων και των γραμματικών προσώπων.

Ο Αριστοτέλης στο απόσπασμα αυτό υποστηρίζει πως η αρχική αιτία που οδήγησε τους ανθρώπους στις φιλοσοφικές αναζητήσεις ήταν η **έκπληξη** και ο **θαυμασμός** τους για τα θαυμαστά φαινόμενα της φύσης, όσο και η **αμηχανία** που ένιωθαν, λόγω της αδυναμίας να τα εξηγήσουν, αλλά και η **περιέργειά** τους να γνωρίσουν τα αίτια και τις αρχές που τα διέπουν. Τονίζει λοιπόν πως οι άνθρωποι **επιδίδωκαν (έδιδωκον)**

Ο ρηματικός
τύπος *έδιδωκον*

τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα.

Θεωρεί πως την άποψή του επιβεβαιώνει το ιστορικό γεγονός πως οι άνθρωποι ασχολήθηκαν με τη θεωρητική αναζήτηση της γνώσης (μαθηματικά, φυσική επιστήμη, φιλοσοφία) [ή τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι] μόνο όταν είχαν ξεπεράσει τα βιοτικά προβλήματα, εξασφάλισαν τα μέσα για την επιβίωσή τους και είχαν ελεύθερο χρόνο για να ασχοληθούν με θεωρητικές αναζητήσεις.

Τα παραπάνω επιχειρήματα φανερώσουν και την **ιστορική ματιά** του στο πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν. Ακριβώς επειδή στα δύο παραπάνω σημεία αναφέρεται στο ιστορικό παρελθόν, χρησιμοποιεί ρήματα σε ιστορικό χρόνο και στο γ΄ ρηματικό πρόσωπο: *ἔδιδωκον, (ἤρξατο) ζητεῖσθαι*.

Ενώ όμως οι δύο πρώτοι ρηματικοί τύποι αξιοποιούνται κατά την εξέταση του παρελθόντος («διαχρονία»), με τον τύπο *ζητοῦμεν*, ο οποίος βρίσκεται σε ενεστώτα χρόνο, επανέρχεται στο παρόν («συγχρονία») και αποτυπώνει τη βαθιά αίσθησή του πως μόνο ένα ελεύθερο πνεύμα μπορεί να φιλοσοφήσει αληθινά. Μάλιστα, χρησιμοποιώντας α΄ πληθυντικό ρηματικό πρόσωπο –αντί για γ΄–, «εντάσσει και τον εαυτό του στη χορεία των φιλοσόφων, των ανθρώπων που στοχάζονται ελεύθεροι» (Β. Μπετσάκος, *Αρχαία Ελληνικά Γ΄ Λυκείου – Άξονες Διδακτικής και Ερμηνείας*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 23).

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε πως «με την επιλογή των συγκεκριμένων ρημάτων ο Αριστοτέλης υποδηλώνει τον πιεστικό χαρακτήρα των φιλοσοφικών αποριών, την επιτακτική ροπή στο φιλοσοφείν. Μπορεί η φιλοσοφία να μην ικανοποιεί καμία εξωτερική χρεία και ανάγκη, αποτελεί όμως πανανθρώπινο ψυχικό ζητούμενο» (ό.π.).

► Με βάση τη συλλογιστική πορεία του Αριστοτέλη να τεκμηριώσετε τη θέση πως αυτός συνδυάζει τα χαρακτηριστικά του θετικού επιστήμονα και του θεωρητικού φιλοσόφου.

α. Ο Αριστοτέλης συνήθιζε να ακολουθεί μια μεθοδολογία που προσιδιάζει στην επιστημονική μεθοδολογία: αρχικά διατυπώνει μία υπόθεση, με βάση τις ενδείξεις που έχει, και στη συνέχεια υποβάλλει σε λογικό έλεγχο την υπόθεση αυτή, αναζητώντας περαιτέρω στοιχεία, προκειμένου να δια-

Ο ρηματικός τύπος
ζητεῖσθαι

Ο ρηματικός τύπος
ζητοῦμεν

Θετικός
επιστήμονας

πιστώσει αν αυτή επιβεβαιώνεται ή διαψεύδεται από την πραγματικότητα. Αυτός είναι ο τρόπος που εργάζεται ένας θετικός επιστήμονας.

Εδώ, αρχικά διατυπώνει ένα επιχείρημα που έχει υποθετική μορφή:

Υπόθεση: *εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν*

Απόδοση: *φανερὸν (ἐστὶ) ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.*

Στη συνέχεια κάνει μια διαπίστωση που στηρίζεται σε αυτό που παρατηρούμε ότι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Με βάση την εμπειρική παρατήρηση πολλών σχετικών περιπτώσεων, καταλήγει επαγωγικά (= με γενίκευση) σε μια διαπίστωση που επιβεβαιώνει το προηγούμενο συμπέρασμά του: στο σύνολο των περιπτώσεων που έχει εξετάσει συνέβη να έχει αναπτυχθεί η θεωρητική σκέψη μόνο από ομάδες ανθρώπων που πρώτα είχαν επιλύσει τα βιοτικά τους προβλήματα και άρα είχαν ελεύθερο χρόνο (*Μαρτυρεῖ [...] ἡ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι*).

Τέλος, καταλήγει με βεβαιότητα στο συμπέρασμά του (*Δῆλον οὖν ὡς [...] χρειαν ἐτέραν*) πως αναζητούμε τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουμε κάποια πρακτική σκοπιμότητα.

- β. Από την άλλη μεριά, το θέμα το οποίο πραγματεύεται εντάσσεται στα ερωτήματα που εξετάζει η φιλοσοφία: ποιο είναι το βαθύτερο κίνητρο που κάνει τους ανθρώπους να αναζητούν τη θεωρητική γνώση και να ασχολούνται με τη φιλοσοφία. Μάλιστα, εξετάζει το θέμα και με ιστορική ματιά, με αποτέλεσμα να θεωρείται ο πρώτος ιστορικός της φιλοσοφίας. Η ιστορία όμως της φιλοσοφίας εντάσσεται στη φιλοσοφία και όχι στην ιστορική επιστήμη.

Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε πως δικαιολογημένα ο Αριστοτέλης θεωρείται πως συνδυάζει τα χαρακτηριστικά και του θετικού επιστήμονα και του θεωρητικού φιλοσόφου.

Θεωρητικός
φιλόσοφος

5 Απαντήσεις στις ερωτήσεις του Φακέλου Υλικού

A.1. Ποια είναι τα επιχειρήματα στο απόσπασμα; Να προσεχθεί ο ρόλος του συνδέσμου γάρ.

Απάντηση: Βλ. σελ. 24-27, Διαγραμματική παρουσίαση της Ενότητας.

Αναλυτικότερα: «Το γάρ δηλώνει ακριβώς [...] ο θαυμασμός [σελ. 32], «Η αρχική αιτία [...] ακεραίων αριθμών κ.ά.» [σελ. 33-34], «Η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός [...] οδηγεί τον αρχικό θαυμασμό στη φιλοσοφία» [σελ. 34-35], «Με το παρενθετικό αυτό επίχειρημα [...] τα φαινόμενα που προκαλούν θαυμασμό» [σελ. 36], «Στο σημείο αυτό διατυπώνει το επίχειρημα [...] μεθοδολογία των θετικών επιστημών» [σελ. 38], «Αμέσως παραπάνω είχε φτάσει [...] για τη χαλάρωση και την απόλαυσή τους» [σελ. 39], «Με τη φράση δῆλον οὖν καταλήγει [...] έχει καταλήξει με βεβαιότητα σε αυτό» [σελ. 40], «Για να κάνει πιο παραστατικό [...] κάποια πρακτική σκοπιμότητα» [σελ. 41].

A.2. Να παρουσιάσετε με δικά σας λόγια την πορεία του ανθρώπου από τον θαυμασμό στη φιλοσοφία. Να επισημάνετε τις ενδιάμεσες φάσεις.

Απάντηση: Ο Αριστοτέλης στο απόσπασμα αυτό εξετάζει με ιστορική ματιά πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν. Αναφέρει πως η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός για τον κόσμο που μας περιβάλλει ήταν το αρχικό έναυσμα για τη φιλοσοφία (τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν). Αρχικά (ἐξ ἀρχῆς) οι άνθρωποι νιώθουν έκπληξη, περιέργεια και θαυμασμό για τα παράξενα της καθημερινής ζωής, ενώ στη συνέχεια (εἶτα) το γνωστικό ενδιαφέρον τους στράφηκε σε πιο σημαντικά ζητήματα (όπως για τα φαινόμενα της σελήνης και του ήλιου, για τα άστρα, για τη γένεση του σύμπαντος). Η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός που νιώθουν οι άνθρωποι πηγάζουν από μια θετική στάση απέναντι στον κόσμο, τη διάθεσή τους να τον γνωρίσουν σε βάθος. Ωστόσο, εμπεριέχουν και ένα αρνητικό στοιχείο: οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την άγνοιά τους, με αποτέλεσμα να χάνει ο κόσμος της εμπειρίας τον αυτονόητο χαρακτήρα του. Η απώλεια του αυτονόητου χαρακτήρα της καθημερινής εμπειρίας μάς οδηγεί στην αμφιβολία, η οποία ωθεί τη φιλοσοφική σκέψη προς ένα σταθερό θεμέλιο της γνώσης. Έτσι, η επιθυμία του ανθρώπου να υπερβεί την άγνοιά του τον οδηγεί από τον αρχικό θαυμασμό στη φιλοσοφία, η άπορία γίνεται αφετηρία της φιλοσοφικής αναζήτησης. Αυτή δεν υπηρετεί καμιά πρακτική χρησιμότητα. Οι άνθρωποι επιδιώκουν να αποκτήσουν αυτή τη γνώση για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης. Τέλος, για να αποδείξει τα παραπάνω, ο Αριστοτέλης σημειώνει πως είναι ιστορικά οι άνθρωποι φιλοσόφησαν μόνο όταν είχαν ξεπεράσει τα βιοτικά προβλήματά τους και εξασφάλισαν ελεύθερο χρόνο, δηλαδή χρόνο που μπορούσαν ελεύθερα να διαθέσουν για τη χαλάρωση και την απόλαυσή τους. Δηλαδή, μολονότι ιστορικά προηγήθηκε η ανάπτυξη εκείνων των ανθρώπινων δεξιοτήτων που αφορούν στην αντιμετώπιση των

πιστικών αναγκών της καθημερινότητας, η μεγάλη πρόοδος της ανθρωπότητας ήρθε όταν κάποιος είχε τον ελεύθερο χρόνο να αφοσιωθούν στην καθαρή θεωρία, στη γνώση για τη γνώση, και ανέπτυξαν τα μαθηματικά και τη φιλοσοφία.

A.3. Σε τι συνίσταται η διαφορά της φιλοσοφίας από επιμέρους τομείς της επιστημονικής γνώσης;

Απάντηση: Κάθε τομέας επιμέρους επιστημονικής γνώσης υπερβαίνει την απλή εμπειρική μάθηση αλλά και την εμπειρική γνώση μιας τέχνης. Αποτελεί σύνολο τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο και διακριτό τομέα του επιστητού, με σκοπό να επιτευχθεί η βαθύτερη γνώση του. Ωστόσο, κατά τον Αριστοτέλη, πιο κοντά στη σοφία σε σχέση με τους επιμέρους τομείς της επιστημονικής γνώσης είναι η θεωρητική φιλοσοφική γνώση (στην οποία εντάσσει τα μαθηματικά, τη φυσική και την πρώτη φιλοσοφία). Η βασική διαφορά της φιλοσοφικής γνώσης από τους επιμέρους τομείς της επιστημονικής γνώσης είναι πως αυτή δεν έχει κάποια πρακτική χρησιμότητα, δεν είναι μια γνώση που την αποκτά ο άνθρωπος για να τη χρησιμοποιήσει στην προσπάθειά του να δημιουργήσει κάτι (π.χ. να κατασκευάσει ένα κτίριο ή ένα πλοίο) ή στην καθημερινή δράση του (π.χ. για να μιλήσει με επιτυχία σε ένα δικαστήριο ή στην Εκκλησία του δήμου). Αντίθετα, τη φιλοσοφική γνώση επιδιώκουν να την αποκτήσουν οι άνθρωποι για την ίδια τη γνώση και λόγω κάποιας χρησιμότητάς της. (Μάλιστα, ανώτερη και πιο ελεύθερη από όλες τις γνώσεις είναι η πρώτη φιλοσοφία, καθώς αυτή αποτελεί τη θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτιών και γι' αυτό είναι το τελευταίο και ανώτερο στάδιο της γνωστικής αναζήτησης του ανθρώπου.)

B.1. Ο Αριστοτέλης θεωρεί τη φιλοσοφία ως μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν. Ποια έννοια δίνει στο επίθετο ἐλευθέρα; Με ποια αναλογία υποστηρίζει την άποψή του;

Απάντηση: Βλ. σελ. 40-41.

B.2. Γιατί ο φιλόμυθος είναι και κατά κάποιον τρόπο και φιλόσοφος για τον Αριστοτέλη; Διερευνήστε τη σχέση μύθου και φιλοσοφικού στοχασμού στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία.

Απάντηση: Βλ. «Με το παρενθετικό αυτό επείρημα [...] μια αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη» [σελ. 36-37].

Γ.1. Αφού εντοπίσετε τα έναρθρα απαρέμματα, να μελετήσετε στο κείμενο την ονοματική και ρηματική λειτουργία του καθενός.

Απαρέμφατο	Ονοματική λειτουργία	Ρηματική λειτουργία
(διὰ) τὸ θαυμάζειν	εμπρόθ. προσδ. της αιτίας στο ἤρξαντο	• ενεστ. → διάρκεια ή/και επανάληψη • υποκ.: οἱ ἄνθρωποι (ταυτοπροσ.)
(διὰ) τὸ φεύγειν	εμπρόθ. προσδ. του σκοπού στο ἐφιλοσόφησαν	• ενεστ. → διάρκεια ή/και επανάληψη • υποκ.: οἱ ἄνθρωποι (ταυτοπροσ.) • αντικ.: τὴν ἄνοιαν
(διὰ) τὸ εἰδέναι	εμπρόθ. προσδ. του σκοπού στο ἐδίωκον	• ενεστ. → διάρκεια ή/και επανάληψη • υποκ.: οἱ ἄνθρωποι (ταυτοπροσ.)
τὸ ἐπίστασθαι	αντικ. του ἐδίωκον.	• ενεστ. → διάρκεια ή/και επανάληψη • υποκ.: οἱ ἄνθρωποι (ταυτοπροσ.)

Γ.2. Να αναζητήσετε στο κείμενο όλους τους τρόπους αιτιολόγησης. Τι αιτιολογούν κάθε φορά οι συγκεκριμένες εκφράσεις/συντακτικές δομές;

- **διὰ τὸ θαυμάζειν**: εμπρόθ. προσδ. της αιτίας στο ρήμα ἤρξαντο.
- **θαυμάσαντες/ διαπορήσαντες**: αιτιολογικές μετοχές· λειτουργούν ως επεξηγήσεις στον εμπρόθ. διὰ τὸ θαυμάζειν.
- **δι' οὐδεμίαν χρείαν ἔτεραν**: εμπρόθ. προσδ. της αιτίας στο ρήμα ζητοῦμεν.
- **ὥς... οὔσαν**: αιτιολογική μετοχή υποκειμενικής αιτιολογίας (λόγω του μορίου ὥς)· λειτουργεῖ ως επιρρ. προσδ. της αιτίας στο ενν. ρήμα ζητοῦμεν.
- **γάρ**: αιτιολογικός σύνδεσμος· υπάρχει τέσσερις φορές: α. *Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν...*, β. *ὁ γὰρ μῦθος...*, γ. *σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων...*, δ. *μόνη γάρ...*· συνδέει παρατακτικά την περίοδο ή ημιπερίοδο στην οποία βρίσκεται (και η οποία αποτελεί την αιτιολόγηση) με την αμέσως προηγούμενη ημιπερίοδο (η οποία αιτιολογείται).
- **διό**: αιτιολογικός σύνδεσμος που συνδέει την παρενθετική φράση *ὁ φιλόμυθος φιλόσοφός πῶς ἔστιν με τῆ φράση Ὁ δ' ἀπορῶν [...]* οἶται ἀγνοεῖν εκφράζοντας τη σχέση αιτίου-αποτελέσματος που έχουν μεταξύ τους.

Γ.3. Με ποιους όρους και με ποια μορφή ορίζονται οι χρονικές φάσεις στο κείμενο;

Η στιγμή κατά την οποία οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά στην ιστορία να φιλοσοφούν δηλώνεται με την αιτιατική του χρόνου **τὸ πρῶτον**. Για να δηλώσει όμως πως ο θαυμασμός είναι η αιτία που οδηγούσε στο φιλοσοφεῖν και κατά το δικό του παρόν, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεῖ και το επίρρημα *νῦν*.

Η πρώτη φάση της φιλοσοφίας διακρίνεται από τις επόμενες με τη χρήση του εμπρόθετου προσδιορισμοῦ **ἐξ ἀρχῆς**: κατά τη φάση αυτή η απορία αφορά τα παράξενα της καθημερινής ζωής.

Οι επόμενες φάσεις διακρίνονται από την πρώτη με τη χρήση του χρονικού επιρρήματος **εἶτα**. Όμως, η σταδιακή επέκταση του προβληματισμοῦ των ανθρώπων –από τα πιο άμεσα και καθημερινά στα πιο γενικά και σπουδαία– δηλώνεται με τη χρήση της τροπικής μετοχής **προϊόντες** και του εμπρόθετου προσδιορισμοῦ του τρόπου **κατὰ μικρόν**.

6

Απαντήσεις στις ερωτήσεις των Παράλληλων Κειμένων του Φακέλου Υλικού

Παράλληλο κείμενο 1: Πλάτωνος Συμπόσιον 203e-204b

1. Το απόσπασμα είναι τυπικό για δύο γνωστά χαρακτηριστικά της πλατωνικής φιλοσοφικής γραφής: τον διάλογο και τις μυθολογικές αναφορές. Θεωρείτε ότι αυτά τα δύο χαρακτηριστικά προάγουν για έναν φιλόσοφο την αναζήτηση της αλήθειας, όπως την εννοεί ο Αριστοτέλης στο Κείμενο Αναφορές;

Η απορία και ο θαυμασμός είναι η βάση της φιλοσοφίας, όπως φαίνεται στο κείμενο αναφορές. Όταν ο άνθρωπος απορεί, αποκτά συνείδηση της άγνοιάς του και θέτει ερωτήματα: τι, πώς, γιατί; Αυτά με τη σειρά τους είναι η αρχή του διαλόγου, μιας και στα ερωτήματα αναζητούνται απαντήσεις.

Ο διάλογος είναι αυτός μέσω του οποίου ελέγχονται οι απαντήσεις, απορρίπτονται όσες είναι λανθασμένες, βελτιώνονται όσες είναι σωστές, ώστε μέσα από τη λογική έρευνα να οδηγηθούμε στην αλήθεια.

Η απορία και ο θαυμασμός, από την άλλη μεριά, είναι η κοινή αφετηρία του μύθου και της φιλοσοφίας. «Ως μύθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε αφήγηση που έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και τον θρύλο είτε πρόκειται για κατασκευή κάποιου διανοητή». Έτσι, τόσο ο μύθος όσο και η φιλοσοφία επιχειρούν να δώσουν απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται. Ωστόσο οι μέθοδοι είναι διαφορετικές. Στη φιλοσοφία κυριαρχεί η λογική. Στον μύθο, αν και ενέχει λόγο, κυριαρχούν η φαντασία, η αυθαιρεσία και η απλούστευση. «Όσο μεγάλη και αν είναι η συμβολική αξία του, είναι επίσης φανερό πως δεν μπορεί να οδηγήσει με ακρίβεια στη φιλοσοφική και επιστημονική γνώση» (Φιλοσοφικός Λόγος, σελ. 49-50).

Επομένως ο μύθος δεν είναι το κατάλληλο εργαλείο για την εύρεση της αλήθειας. Όμως, ακριβώς επειδή ενέχει λόγο, δεν έπαψε να αξιοποιείται επικουρικά –αλλά όχι ως αποδεικτικό μέσο– από τη φιλοσοφία. «Και ο ίδιος ο Πλάτωνας χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο, πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μίαν αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στη γνώση» (ό.π.). Ειδικότερα, χρησιμοποίησε τον μύθο είτε ως εισαγωγή σε κάποιο θέμα που πρόκειται να συζητηθεί και να αποδειχτεί είτε μετά από κάποια απόδειξη, για να ενισχύσει την επιχειρηματολογία και το συμπέρασμα. Με τον μύθο διευκολύνεται η προσέγγιση εννοιών που είναι πολύ δύσκολο να κατανοήσει ο ανθρώπινος νους. Για παράδειγμα, με τον μύθο του σπηλαίου γίνεται πιο προσιτή στον νου μας η θεωρία του Πλάτωνα για τον κόσμο των Ιδεών και την έννοια του αγαθού.

2. Ποιο είναι, σύμφωνα με το κείμενο, το βασικό χαρακτηριστικό όσων φιλοσοφούν; Την απάντηση τη δίνει η Διοτίμα: «ακριβώς όσοι ευρίσκονται εις το μέσον αυτών των

δύο», δηλαδή της σοφίας και της μωρίας. Άρα, το στοιχείο που χαρακτηρίζει τους φιλοσόφους είναι το ότι δεν είναι σοφοί, αλλά ούτε και μωροί.

Ο φιλόσοφος λοιπόν δεν είναι ούτε σοφός αλλά ούτε και αμαθής, γιατί έστω και προσωρινά φτάνει στη γνώση του θείου, στη σοφία. Όταν καταφέρνει να φτάσει στη «θέαση» της ιδέας του αγαθού, αντικρίζει το απόλυτο κάλλος, φτάνει στην απόλυτη αλήθεια.

Η παραπάνω άποψη διευκρινίζεται με την αναλογία μεταξύ φιλοσόφου και Έρωτα. Ο Έρωτς ως «*δαιμών μέγας*» είναι μεταξύ θεών και θνητών. **Δηλαδή γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ του αισθητού και του νοητού κόσμου.** Είναι γιος του Πόρου και της Πενίας. Από τη μητέρα του πήρε την ένδεια, δηλαδή το αίσθημα της έλλειψης, από το οποίο γεννιέται η επιδίωξη της τελειότητας. Από τον πατέρα του, μεταξύ των άλλων ιδιοτήτων που κληρονόμησε, πήρε και τα χαρακτηριστικά του να είναι «*φρονήσεως έπιθυμητής*» και «*φιλοσοφῶν δια παντός τοῦ βίου*». Έτσι βρίσκεται στο μέσο μεταξύ σοφίας και αμάθειας (βλ. Πλ. Συμπόσιον 203d-e).

(Βλ. και σελ. 29, «Η διαφορά μεταξύ σοφοῦ και φιλοσόφου στον Πλάτωνα».)

3. Ποιοι, κατά τα λόγια της Διοτίμας, δε φιλοσοφούν και για ποιον λόγο;

Κατά τη Διοτίμα, αυτοί που δε φιλοσοφούν είναι:

Πρώτον, οι θεοί, γιατί είναι ήδη σοφοί.

Δεύτερον, οποιοσδήποτε άλλος είναι σοφός, για τον ίδιο λόγο.

Τρίτον, οι μωροί, γιατί δεν έχουν συνείδηση της άγνοιάς τους. Έτσι, δεν αντιλαμβάνονται ότι τους λείπει η γνώση και είναι ικανοποιημένοι από τον εαυτό τους. Ακριβώς επειδή δε φαντάζονται ότι τους λείπει η γνώση, δεν την ποθούν κιόλας, αφού αυτός που δε φαντάζεται ότι του λείπει κάτι δεν το ποθεί κιόλας.

Παράλληλο κείμενο 2: Ρενέ Ντεκάρτ, Αρχές Φιλοσοφίας

1. Σε ποια σημεία συμφωνεί ο Ντεκάρτ με τον Αριστοτέλη (Κείμενο Αναφοράς) σχετικά με το περιεχόμενο του όρου «φιλοσοφία» και τους λόγους για τους οποίους ο άνθρωπος φιλοσοφεί;

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, οι άνθρωποι «στην αρχή θεώρησαν άξια θαυμασμού τα παράξενα της καθημερινής ζωής και, προχωρώντας σιγά σιγά με αυτόν τον τρόπο, άρχισαν να προβληματίζονται και για τα πιο σημαντικά, όπως λ.χ. για τα φαινόμενα της σελήνης και του ήλιου, για τα άστρα, για τη γένεση του σύμπαντος. Φαίνεται λοιπόν ότι αντικείμενο της φιλοσοφίας είναι ό,τι περιβάλλει τον άνθρωπο, ο εξωτερικός κόσμος, του οποίου την **ακριβή γνώση (έπιστήμην)** επιδιώκει.

Στο απόσπασμα του Ντεκάρτ παρουσιάζεται μια παρόμοια άποψη, «ότι η λέξη φιλοσοφία σημαίνει τη μελέτη της σοφίας κι ότι ως σοφία δεν εννοούμε μόνο τη σύνεση σε πρακτικές υποθέσεις αλλά μια τέλεια γνώση όλων όσα μπορεί να γνωρίσει ο άνθρωπος». Βλέπουμε ότι ο Ντεκάρτ, όπως και ο Αριστοτέλης, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στο φυσιογνωστικό περιεχόμενο της ανθρώπινης σοφίας, παρά στην ηθική και πρακτική διάστασή της. Ο Ντεκάρτ ήταν πρωτίστως μαθηματικός και φυσικός και

δευτερευόντως φιλόσοφος, γι' αυτό οραματίζεται μια φιλοσοφία που θα αποτελεί στέρεη γνώση της πραγματικότητας, θα αποτελεί επιστήμη. Γι' αυτό συνδέει εμφατικά τη φιλοσοφία με την αναζήτηση των πρώτων αιτίων.

Από την άλλη μεριά, ο Αριστοτέλης πραγματεύτηκε ακόμη και τα θέματα ηθικής και πολιτικής, αλλά περισσότερο με σκοπό τη βαθιά κατανόησή τους και μόνο σε δεύτερο επίπεδο την προοπτική μιας δεοντολογίας για την ανθρώπινη συμπεριφορά.

2. Ο Ντεκάρτ συνδέει εμφατικά τη φιλοσοφία με την αναζήτηση των πρώτων αιτίων. Εντοπίζετε κάποια σχετική νύξη στο αριστοτελικό κείμενο; Όταν ως αντικείμενο της φιλοσοφίας προσδιορίζεται η γένεση του σύμπαντος, προφανώς υπονοείται ότι η φιλοσοφική έρευνα αναζητεί τις πρώτες αρχές και αιτίες. Σε άλλο σημείο του *Μετά τὰ Φυσικά* (982b9) ο Αριστοτέλης αναφέρεται και ρητά στο ζήτημα αυτό και ορίζει τη φιλοσοφία ως τη «θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και των πρώτων αιτίων».

7

Παράλληλα κείμενα για επεξεργασία

1. **Αριστοτέλους, *Μετά τὰ φυσικά*, 983b1-6 (μτφρ. Β. Κάλφας)**

Τώρα όμως είναι η ώρα να στραφούμε και σε εκείνους που επιχειρήσαν, πριν από εμάς, να προσεγγίσουν τα όντα και να φιλοσοφήσουν για την αλήθεια των πραγμάτων. Γιατί είναι φανερό ότι και εκείνοι κάνουν λόγο για κάποιες αρχές και αιτίες. Η αναδρομή στο έργο τους θα είναι λοιπόν χρήσιμη για την πορεία της δικής μας έρευνας. Γιατί είτε θα ανακαλύψουμε κάποιο άλλο είδος αιτίας είτε θα βεβαιωθούμε ότι οι αιτίες που εμείς αναφέρουμε είναι οι σωστές.

Με βάση το κείμενο αναφοράς της Ενότητας 1 και το παραπάνω απόσπασμα να εξηγήσετε γιατί ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζεται ως ο πρώτος ιστορικός της φιλοσοφίας.

Απάντηση: Βλ. σελ. 32-33.

2. **Λούντβιχ Βιτγκενστάιν, *Αφορισμοί και εξομολογήσεις* (μτφρ. Κ.Μ. Κωβαίος, εκδ. Καρδαμίτσα)**

Ξεκινάμε με μια διανοητική δυσφορία σαν του παιδιού που ρωτάει: «Γιατί;» Το ερώτημα του παιδιού δεν είναι σαν εκείνο του ώριμου ανθρώπου· είναι μια έκφραση απορίας και όχι αίτημα για παροχή ακριβών πληροφοριών. Έτσι και οι φιλόσοφοι ρωτούν: «Γιατί;» και «Τι;», χωρίς να ξέρουν τι ακριβώς είναι αυτό που ρωτούν. Εκφράζουν ένα αίσθημα διανοητικής δυσφορίας. [...] Τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν τη μορφή: «Τα 'χω χαμένα».

Ποια είναι η αφετηρία της φιλοσοφικής σκέψης, κατά τον Αριστοτέλη; Συμφωνεί με την άποψή του ο Λ. Βιτγκενστάιν;

Απάντηση: Βλ. σελ. 32-35. Και ο Λ. Βιτγκενστάιν θεωρεί ως αφετηρία της φιλοσοφικής σκέψης την έκπληξη, τον θαυμασμό και την περιέργεια.